

Приймакова Ю. А.
аспірант кафедри економіки підприємства
Донбаської державної машинобудівної академії

Pryimakova Yuliia
Postgraduate student,
Donbass state engineering academy (DSEA),
ORCID: 0000-0002-9510-3226

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «КОНФЛІКТ»

Анотація. У статті розглянуто визначення сутності поняття «конфлікт», його структурно-функціональний та організаційно-управлінський аспекти. Визначено необхідність комплексного розгляду процесів управління конфліктами від зародження до завершення з урахуванням сутності, причин та можливостей управління ними, їх систематизації як процесу вирішення протиріччя і проблем задля збереження, зміни за якістю або руйнування наявної соціально-економічної системи, а також вироблення адекватної реакції на зовнішні впливи економічного, політичного, безпекового характеру, що потребує комплексного розгляду низки структурних та функціональних особливостей процесів, що зараз відбуваються в країні. Розглянуто такі рівні управління конфліктом: безпосередньо як системою і процесом, конфліктною взаємодією, учасниками та їх поведінкою в конфлікті.

Ключові слова: конфлікт, структура конфлікту, гомеостаз, рефлексія, теоретичний і практичний рівні конфлікту.

Вступ та постановка проблеми. Сьогодні у світі відбувається близько п'ятдесяти конфліктів, що мають багато негативних наслідків. Серед них можна виділити скорочення та припинення виробництва, формування негативного інвестиційного клімату, розрив торговельно-економічних зв'язків, руйнування інфраструктури, скорочення робочих місць, зниження показників якості життя. Загалом це веде до прояву негативних процесів в економіці, зниження її найважливіших показників, що потребує комплексного рішення.

Згідно із загальною теорією конфлікту в наявному процесі взаємодії сторін різних поглядів на всіх стадіях існування він виконував і виконує одну й ту саму основну функцію, а саме вирішення протиріччя. Важливо, щоби розв'язання конфлікту відбувалося цивілізовано, а силова взаємодія мала конструктивний зміст у рамках кооперації та змагання, інакше конфлікт має деструктивний характер з негативними наслідками та втратою ресурсів, навіть таких найцінніших, як людські. Найважливішим результатом ефективного управління конфліктами є формування завчасного попередження конфліктних ситуацій та механізму ліквідації конфліктів, які вже виникли.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд основних положень природи конфлікту є міждисциплінарною проблемою. Можна виділити декілька напрямів дослідження конфлікту, зокрема понятійний аналіз конфлікту, визначення сутності конфлікту та його основних ознак, розгляд причин і динаміки виникнення конфліктів, типологія конфліктів. Дослідженню цих проблем присвятили праці А.Я. Анцупов, Н.В. Гришина, А.Т. Ішмуратов, Г.В. Ложкін, О.О. Малишев, Н.І. Пов'якель, Б.І. Хасан, Л.Н. Цой, А.І. Шипілов, а також М. Дойч, Л. Козер, Дж.Г. Скотт, Р. Фішер, У. Юрі.

Безпосередньо проблеми управління конфліктами, стратегії поведінки під час перебігу конфліктів, рекомендації щодо їх конструктивного розв'язання розглядали Н.Ф. Вишнякова, А.М. Гірник, Д. Дена, С.М. Ємельянов, Х. Корнеліус, У. Мастенбрук, Є. Мелібруда, М.Х. Мескон, Б. Уізерс, Ш. Фейр, В.П. Шейнов та інші вчені. Розгляду особливостей конфліктів в управлінській діяльності присвятили праці Д.І. Дзвінчук, Н.Р. Нижник,

М.І. Пірен, А.М. Пойченко, В.А. Ребкало, С.Х. Хаджирадева, С.А. Яроміч та інші науковці.

Більшість сучасних системологічних досліджень спирається на класичні роботи таких вітчизняних учених, як О.В. Богданов, Л. Берталанфі, І.В. Блауберг, Е.Г. Юдін, Ф.І. Перегудов, Н.Д. Панкратова, С.Г. Лем, Ю.П. Сурмін. Водночас ці класичні роботи характеризуються досить високим рівнем абстрактності та дескриптивності в описі систем як таких, тим більше, конфліктів як систем.

Метою статті є вивчення сутності конфлікту, його структури, комплексний розгляд низки структурних та функціональних особливостей процесів, що зараз відбуваються в країні, а також побудова схеми взаємозв'язку теоретичного та практичного рівнів дослідження задля постійного регулярного процесу аналізу й корекції дій, що дасть змогу досягти миру та стабільності.

Результати дослідження. Сутність терміну «конфлікт» як складного соціального та психологічного явища, що будується на протиріччі, «полягає не стільки у виникненні протиріччя, зіткнення інтересів, скільки в способі усунення цього протиріччя, у протидії суб'єктів соціальної взаємодії» [1, с. 88]. А.Я. Анцупов та А.І. Шипілов надають таке визначення: «конфлікт – досить складне соціальне і психологічне явище, успішність вивчення якого багато в чому залежить від якості вихідних методологічних і теоретичних передумов та методів, що використовуються» [1, с. 87]. Однак проблема часто полягає в тому, що сутність протиріччя в конфлікті здебільшого не лежить на поверхні. Учасники конфлікту можуть тільки припускати, чи є ситуація критичною й такою, що приведе до конфлікту. Таким чином, «предмет конфлікту – це об'єктивно існуюча або уявна проблема, що лежить в основі конфлікту. Це – те протиріччя, через яке і заради розв'язання якого сторони вступають у протигорство» [1, с. 254]. Ще одним важливим елементом конфлікту є його об'єкт, який важко визначити через те, що він лежить глибше, будучи «ядром проблеми, центральною ланкою конфліктної ситуації» [1, с. 254]. Через складність визначення об'єкт іноді розглядають як причину, привід до конфлікту. Об'єктом конфлікту може бути як матеріальна, соціальна, так і духовна цінність, володіти якою бажають обидві сторони конфлікту [1, с. 228].

Структурно-функціональний аналіз сприяє виділенню основних елементів конфліктної взаємодії, визначенню ролі кожного з них, а також є найважливішою передумовою його успішного врегулювання. Перевага цього методологічного підходу полягає в тому, що він допомагає знайти деякі стійкі складові навіть в такому динамічному явищі, як конфлікт.

Конфлікт є багатовимірним явищем і має власну структуру. Сам термін «структура» можна трактувати різними способами. Під час аналізування об'єктів матеріального життя часто під структурою розуміється сукупність елементів, що складають об'єкт. Іноді структура розглядається як певний порядок розташування елементів. Так, інтереси передбачають усвідомленість потреб і втілюють єдність об'єктивного та суб'єктивного, на основі чого формуються мотиваційна база суб'єкта, орієнтація та цілі дій.

З методологічної точки зору конфлікт можна представити як трьохелементну систему (рис. 1).

Рис. 1. Структура конфлікту

Джерело: узагальнено автором на основі джерела [2, с. 70–85]

Однак щодо конфлікту такий підхід неприйнятний, оскільки він є динамічним процесом, тому структура конфлікту розуміється не тільки як сукупність елементів, але й як сукупність стійких зв'язків конфлікту, що забезпечують його цілісність.

Наявність конфліктної ситуації не передбачає того, що взаємодія буде розвиватися за якоюсь єдиною схемою. Під час процесуально-динамічного аналізу можна виділити принаймні три напрями, кожен з яких буде визначати специфіку розвитку відносин між суб'єктами конфлікту, а саме відхід від ситуації, переговори, власне конфлікт.

Аналіз та порівняння різних визначень конфлікту дають змогу виділити як інваріанти такі його елементи, як суб'єкти конфлікту, область розбіжностей, бачення суб'єктами ситуації, мотиви, дії. Це дає змогу наложити обмеження на рамки його предметного поля та визначити у загальному вигляді конфлікт як біполярне явище (протистояння двох начал), що проявляється в активності сторін, спрямованій на подолання суперечностей, причому сторони представлені активними суб'єктами.

На основі вищенаведеного порівняно з результатами дослідження О.М. Соломатіної [2] пропонуємо таку структуру конфлікту у загальному вигляді (рис. 2).

Найбільш адекватним підходом до вивчення конфлікту є цілісне відображення конфлікту як природного прояву

життєдіяльності системи, її структури. Поведінка суб'єктів конфлікту розглядається гомеостатично, тобто як шлях від порушення рівноваги до його відновлення. Конфлікт є порушенням гомеостазу, наслідками чого можуть бути його відновлення (припинення конфлікту), зміна (характеру процесів в системі або взаємодії систем в надсистемі), зміна морфології системи (надсистемі), руйнування частки або всієї надсистемі (припинення гомеостазу) [4, с. 287].

Таким чином, можна вважати, що конфлікт є реакцією системи на зміну середовища, що порушує системний гомеостаз. Однак не будь-яка зміна середовища потребує конфліктної реакції, а тільки така, на яку не сформована автоматична реакція. Якщо стимул новий або такий, що рідко зустрічається, то система змушена рефлексувати, щоби виробити адекватну реакцію. Термін «рефлексія» застосовується як засіб реалізації якісного стрибка в розвитку системи. Сутність його полягає в трансформації засобу в мету, або, якщо використовувати термінологію теорії керування, в перетворенні параметру системи на об'єкт управління, що дає змогу конфлікту зробити керуванням. Це передбачає зміну структури системи шляхом зміни її компонентів або зв'язків між ними, тобто формування нової функціональної підсистеми. Таким чином, адаптація системи до безпосереднього стимулу із зовнішнього середовища відбувається у вигляді конфлікту.

Рефлексія системи починається з фази деструкції та закінчується фазою конструкції нової структури, здатної виробити адекватну реакцію. Ці фази можуть бути частково паралельними. Коли конструктивна фаза завершена, а система знову стала рівноважною, вважається, що конфлікт вичерпано.

Отже, можна зробити висновок, що конфлікт – це адаптаційна реакція системи на неспецифічну зміну зовнішнього середовища, що відбувається шляхом перебудови системи. Такий загальносистемний підхід узгоджується з різними поглядами на сутність всередині як суб'єктного, так і міжсуб'єктного конфлікту.

За рівнями конфлікту можуть мати як локальний, так і глобальний характер, особливо в умовах глобалізації та загальносвітової економічної системи, а також відбуватися не тільки між людьми, групами людей, організаціями, корпораціями, країнами, державами, групами держав та їх представниками, але й між системними елементами суспільного виробництва, що ми зараз спостерігаємо [5, с. 422–426; 6, с. 139–145; 7, с. 62–81; 8; 9].

Системний підхід орієнтує на вивчення конфлікту як складної, ієрархічно організованої, багаторівневої, цілісної та одночасно динамічної системи, що постійно розвивається [10, с. 162]. Коректність наукового дослідження вимагає викладення підстав побудови наукового знання

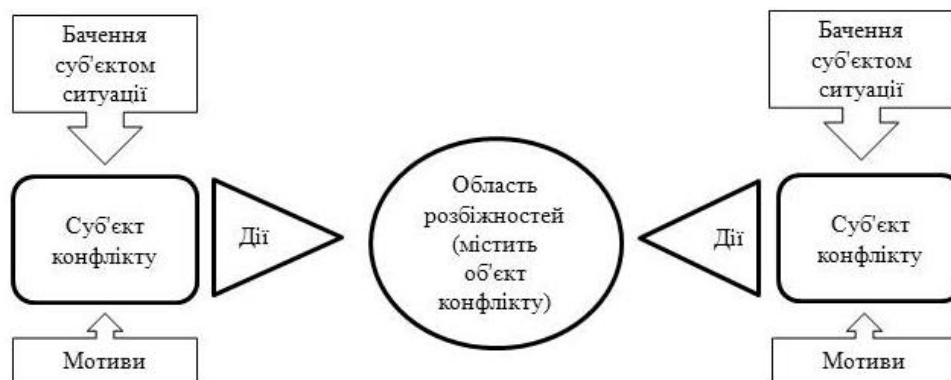

Рис. 2. Структура конфлікту

Джерело: узагальнено автором на основі джерела [3, с. 32–37]

та наукових методів. Існує потреба проведення міждисциплінарних досліджень, оскільки одинадцять дисциплін, що займаються дослідженням конфліктів, мають велику кількість наукових методів, що застосовуються в кожній окремій науці. Річ в тім, що економічні причини та висновки інших конкретних дисциплін часто несумісні. Наприклад, якщо економіка допускає, що суб'єкт здатен до раціонального вибору дій, то психологія частіше виходить з того, що мотиви поведінки більшою мірою ірраціональні.

Тільки доведені до технологічного рівня теоретичні розробки можуть бути застосовані в практиці.

Теоретичний рівень складають безпосередньо наукові теорії та знання закономірностей розвитку й специфічних властивостей конфлікту, отримані науковими методами в будь-якій науці.

Технологічний рівень представлений різними технологіями формування певних програм, за якими усвідомлено або неусвідомлено діє суб'єкт у конфлікті біопроеграми, психопрограми, соціопрограми.

Практичний рівень представлений реальними конкретними конфліктними ситуаціями та конфліктами. Конфліктна ситуація як поняття є ширшою, ніж конфлікт, включаючи такі три стадії, як передконфліктна ситуація, конфлікт і постконфліктна ситуація.

Пропонуємо таку систему взаємозв'язку теоретичного та практичного рівнів дослідження (рис. 3).

Висновки. Проаналізувавши теоретичні та практичні наукові праці, присвячені конфлікту, розуміємо, що

конфлікт – це соціальне явище, в якому відносини між суб'єктами насичені боротьбою, протистоянням та відкритим пред'явленням протиріч, зіткненням. Це складний феномен, який містить безліч аспектів і може виникати будь-де, будь-коли та будь з ким. Однак проаналізувавши взаємозв'язок теоретичного та практичного рівнів під час вирішення питання управління ним, можемо зробити висновок, що самі по собі боротьба й протистояння не є елементами, що належать тільки до конфлікту. Ці відносини включені в людську діяльність разом з іншими, такими як згода, співпраця, конкуренція, взаємодопомога.

Соціально-позитивний конфлікт є можливим тоді, коли конфліктуючі сторони усвідомлюють відповідальність за його наслідки. Це стає конструктивом і сприяє вирішенню проблем і протиріч, а також переходу людини, організації, суспільства, держави на новий рівень розвитку. Такий перехід на новий рівень відносин є можливим за досягнення феномена цілісності, що стає соціальним феноменом. Щодо функціональної взаємодії елементів у цілісності, то її можна відслідкувати з використанням діагностики конфлікту, що нерозривно пов'язана з аналізом та синтезом. Введення цього поняття ставить перед дослідниками завдання виокремлення цілісності конфлікту та методів його дослідження. Ця цілісність не може належати жодній науковій дисципліні, що займається дослідженням конфліктів. Більш того, з огляду на певну практичну задачу на перший план можуть виходити функції або характеристики, які за іншої постановки завдання не мали істотного значення.

Рис. 3. Взаємозв'язок теоретичного та практичного рівнів діагностики конфліктів під час вирішення питання їх трансформації

Джерело: узагальнено автором на основі джерела [11]

Список використаних джерел:

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология : учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Юнити-дана, 2004. 591 с.
2. Соломатина Е.Н. Теоретико-методологические подходы к исследованию социального конфликта. *Вестник Московского университета. Серия 18: Социология и политология*. 2012. № 4. С. 70–85.
3. Король Л.Г., Малимонов И.В., Рахинский Д.В. Конфликтология : учебное пособие для студентов, обучающихся по направлениям 37.04.01 Психология, 38.04.02 Менеджмент, 38.03.03 Управление персоналом. Ульяновск : Зebra, 2015. 248 с.
4. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология конфликта : учебное пособие. 2-е изд., стереотип. Киев : МАУП, 2002. 256 с.
5. Черкасская Г.В. Конфликтность в системах социальной защиты: понятие, виды, особенности. *Проблемы современной экономики*. 2009. № 3.
6. Черкасская Г.В. Культура социально-трудовых отношений в мегаполисе (на примере Санкт-Петербурга). *XXI Царскосельские чтения* : материалы Международной научно-практической конференции. Санкт-Петербург : ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2017. Т. 1.
7. Черкасская Г.В. Социальное партнерство против управления персоналом: два способа управления социально-трудовыми отношениями. *Экономика нового мира*. 2016. № 1–2.
8. Forman S., Patrick S., Salomons D. Recovering from Conflict: Strategy for an International Response, Paying for Essentials, Policy Paper Series. NY : Center on International Cooperation, New York University, 2000.
9. Forman S., Salomons D. Meeting Essential Needs in Societies Emerging from Conflict. Paper prepared by the Center on International Cooperation for the Brookings Roundtable on the Relief to Development Gap, 2000. URL: <http://www.nyu.edu/pages/cic/pubs/MeetingEssentialPrint.html> (дата звернення: 23.09.2019).
10. Приймакова Ю.А. Теоретико-методологічні підходи до системного аналізу соціально-економічних об'єктів, процесів, явищ. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 31. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/31-2019>. С. 160–167 (дата звернення: 15 вересня 2019 року).
11. Цой Л.Н. Практическая конфликтология. Москва : Глобус ; ООО ИЦП, 2001, 233 с.

References:

1. Antsupov A. Ya., Shipilov A. I. (2004) Konfliktologiya : uchebnik dlya vuzov [Conflictology : textbook for universities]. 2-ye izd., pererab. i dop. Moskva : YUNITI-DANA, 2004. P. 591 (in Russian).
2. Solomatina Ye. N. (2012) Teoretiko-metodologicheskiye podkhody k issledovaniyu sotsial'nogo konflikta [Theoretical and methodological approaches to the study of social conflict]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 18: Sotsiologiya i politologiya* [Bulletin of Moscow University. Series 18 : Sociology and Political Science], 4, 70–85 (in Russian).
3. Korol' L. G., Malimonov I. V., Rakhinskiy D. V. (2015) Konfliktologiya : uchebnoye posobiye dlya studentov, obuchayushchikhsya po napravleniyam 37.04.01 Psikhologiya, 38.04.02 Menedzhment, 38.03.03 Upravleniye personalom. [Conflictology : textbook for students]. Ul'yanovsk : Zebra, 2015. P. 248 (in Russian).
4. Lozhkin G. V., Povyakel' N. I. (2002) Prakticheskaya psikhologiya konflikta : uchebnoye posobiye [The practical psychology of conflict : a training manual]. – 2nd rev., repr. Kiyev : MAUP. P. 256 (in Russian).
5. Cherkasskaya G. V. (2009) Konfliktnost' v sistemakh sotsial'noy zashchity: ponyatiye, vidy, osobennosti [Conflict in social protection systems: concept, types, features]. *Problemy sovremennoy ekonomiki* [Problems of the modern economy], 3 (in Russian).
6. Cherkasskaya G. V. (2017) Kul'tura sotsial'no-trudovyykh otnosheniy v megapolise (na primere Sankt-Peterburga) [The culture of social and labor relations in a metropolis (on the example of St. Petersburg)]. *XXI Tsarskosel'skiye chteniya* : materialy Mezhdunar. nauchno-prakt. konferentsii. Sankt-Piterburg : LGU im. A. S. Pushkina, T. 1 (in Russian).
7. Cherkasskaya G. V. (2016) Sotsial'noye partnerstvo protiv upravleniya personalom: dva sposoba upravleniya sotsial'no-trudovymi otnosheniyami [Social partnership against personnel management: two ways to manage social and labor relations. *Ekonomika novogo mira* [The economy of the new world]. № 1–2 (in Russian).
8. Forman S, Patrick S., Salomons D. (2000) Recovering from Conflict: Strategy for an International Response, Paying for Essentials, Policy Paper Series. NY : Center on International Cooperation, New York University.
9. Forman S., Salomons D. (2000) Meeting Essential Needs in Societies Emerging from Conflict. Paper prepared by the Center on International Cooperation for the Brookings Roundtable on the Relief to Development Gap. Available at: <http://www.nyu.edu/pages/cic/pubs/MeetingEssentialPrint.html> (accessed: 23 September 2019).
10. Pryimakova Yu. A. (2018). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do systemnoho analizu sotsialno-ekonomichnykh ob'iektiv, protsesiv, yavlyshch [Theoretical-methodological approaches to the systemic analysis of socio-economic objects, processes, events]. *Infrastruktura rynku*, 31, 160–167. Retrieved from: <http://www.market-infr.od.ua/uk/31-2019> (accessed: 15 September 2019) (in Ukrainian).
11. Tsoy L. N. (2001) Prakticheskaya konfliktologiya [Practical conflictology]. Moskva : Globus ; OOO ITSP. P. 233 (in Russian).

СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ И ОРГАНИЗАЦИОННО-УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ
ОПРЕДЕЛЕНИЯ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЯ «КОНФЛИКТ»

Аннотация. В статье рассмотрены определения сущности понятия «конфликт», его структурно-функциональный и организационно-управленческий аспекты. Определена необходимость комплексного рассмотрения процессов управления конфликтами от зарождения до завершения с учетом сущности, причин и возможностей управления ими, их систематизации как процесса решения противоречий и проблем с целью сохранения, изменения по качеству или разрушения существующей социально-экономической системы, а также выработки адекватной реакции на внешние воздействия экономического, политического, безопасного характера, что требует комплексного рассмотрения ряда структурных и функциональных особенностей процессов, происходящих сейчас в стране. Рассмотрены такие уровни управления конфликтом: непосредственно как системой и процессом, конфликтным взаимодействием, участниками и их поведением в конфликте.

Ключевые слова: конфликт, структура конфликта, гомеостаз, рефлексия, теоретический и практический уровни конфликта.

**STRUCTURE-FUNCTIONAL AND ORGANIZATIONAL MANAGEMENT ASPECTS
DETERMINING THE ESSENCE CONFLICT**

Summary. The scientific article is devoted to the study of the essence of the concept of “conflict”, its structural-functional and organizational-managerial aspects. The need for a comprehensive review of conflict management processes from their inception to completion, taking into account the nature, causes and possibilities of managing them, is described. Particular attention is drawn to the mandatory study of conflicts as a process for resolving contradictions and problems. The presence of a conflict situation does not provide that the interaction will develop according to some unified specific scheme. In the process of process-dynamic analysis, at least three areas can be distinguished, each of which will determine the peculiarity of the development of relations between the subjects of the conflict. This can be the preservation, change in quality or the destruction of the existing socio-economic system, as well as the development of an adequate response to external influences of an economic, political nature and the security sphere, which requires a systematic review of a number of structural and functional features of the processes that are currently taking place in the country. A holistic reflection of the conflict, as a natural manifestation of the life of the system, its structure is the most appropriate approach to its study. The behavior of the subjects of the conflict is considered homeostasis, as a path from an imbalance to its restoration. The conflict is a violation of homeostasis, the consequence of which may be its restoration (termination of the conflict), its change (the nature of the processes in the system or the interaction of systems in the non-system), the change in the structure of the system (super-system), the destruction of part or all of the super-system (cessation of homeostasis). Thus, we can assume that the conflict is the reaction of the system to a change in the environment and violates systemic homeostasis. The levels of conflict management are considered: directly as a system and process, conflict interaction, management of participants and their behavior in a conflict. Three levels of conflict diagnostics and their relationship, which can be applied in resolving conflict transformation issues, are highlighted.

Key words: conflict, conflict structure, homeostasis, reflection, theoretical and practical levels of conflict.